

Dragan K. VUKČEVIĆ*

TRI MISLI O IDENTITETU

Identitet je jedan od oblika ideje ravnoteže. Ovaj oblik ima mnogo lica. Naš rad se odnosi na neka od njih.

Ideja ravnoteže se javlja u vremenu kroz različite oblike. Pravda, ljepota i istina su njeni najznačajniji oblici. Jedan od njih je i identitet. Naravno, ovi različiti i raznorodni oblici ne „stanuju” na istom „spratu”, pa se zato i traganje za njima ne odvija na istom putu.

Čovjeku u savremenom svijetu traganje za identitetom je velika potreba. To liči na putovanje za zlatnim runom, iz nekih dalekih vremena. U sjeni ovog traganja stoji priča o izgubljenoj ravnoteži čovjeka i njegovog svijeta.

U ovom radu nastojimo da ukažemo na tri činjenice. Prvo, da je jedna od karakteristika našeg vremena da svijet postaje sve brži i fluidniji. U takvom svijetu traganje za identitetom postaje nesigurnije i neizvjesnije. Drugo, oblikovanje identiteta može se odvijati na više „spratova”. Zavisno od „sprata” oblik odgovora biva drugačiji. I treće, problem identiteta je jedno od bitnih pitanja malih društava i njihovih država. Jedno od takvih društava jeste i crnogorsko. Suština i oblik odgovora na identitetska pitanja uveliko prevazilazi teorijski nivo i postaje važno za društveni život pojedinaca i grupa u ovom društvu.

Tačnije rečeno, naš rad je više skica problema identiteta, viđenog u njegovim različitim dimenzijama, nego što je konačan odgovor, ako ga uopšte može biti o ovom složenom problemu.

I

Bitna karakteristika vremena i odnosa u kojima živimo je sve veća brzina života. U takvim uslovima stvarnost kao da se razlaže i postaje sve fluidnija.

---

* Akademik Dragan K. Vukčević, CANU

Tradicionalna društva su imala jasno oblikovane i čvrste strukture. Vrijeme je u njima teklo sporo i razlike među generacijama nisu nosile bitne promjene u vrijednostima, normama i obrascima ponašanja. Bio je to period naglašene statičnosti društvenog života.

Procesi modernizacije donose povećanje brzine življenja, izmjenu društvenih struktura, rađanje samosvjesne individue, nove vrijednosti i drugačije norme. U ovom procesu tradicionalni oblici i strukture gube svoje oblike i jasne granice.

Tako se svijet, prelazeći iz stanja statičnosti u sve veću dinamičnost, pretvara iz „čvrstog” agregatnog stanja u sve „tečnije” oblike. Tu fluidnost, u različitim oblastima primjećuju sociolozi i antropolozi, ekonomisti i pravnici, historičari i psiholozi.

Takvo stanje znači i narušenu ravnotežu između čovjeka i svijeta. Savremeni čovjek kao da je izgubio oslonac i pribježište. Prirodno je da takvo stanje rađa strah, neizvjesnost i nesigurnost. Svijet u kome živimo postaje sve rizičniji.

Posljednje decenije dvadesetog vijeka ove procese su učinile još dinamičnijim i neizvjesnijim. Ukupnost tih procesa danas se označava imenom globalizacija. Ona je, prvi put u historiji, svijet učinila jedinstvenim i međusobno povezanim. Ali, ta jedinstvenost nije bez protivrječnosti i ta povezanost nije sa jednim središtem. U tom velikom previranju pojedinac, brojne društvene grupe, društva, države i čitave civilizacije tragaju za odgovorom na pitanje svog identiteta.

Zato nam se čini da su u pravu oni tumači savremenog svijeta koji smatraju da je jedan od najdubljih sukoba savremenog društva onaj između procesa globalizacije i oblika identiteta. Pojednostavljeno rečeno, to je sukob između moćnih mreža i sopstva. Taj sukob, iza kojeg stoje moćne, vidljive i nevidljive sile, nosi u sebi ne samo neizvjesnost, već i istinsku dramatičnost. Ove karakteristike su utoliko naglašenije ukoliko se ovaj sukob dešava u poluperifernim i perifernim društvima savremenog svijeta.

Iako konačnog rješenja nema, nameću se dva puta između kojih su razapeti pojedinci i brojne društvene grupe. Na jednoj strani otvara se put prilagođavanja. To je put prihvatanja vrijednosti, normi i struktura koje nameću moćni centri. Na tom putu postajete dio novog svijeta, a ulazak je plaćen gubitkom svoga sopstva. Tačnije, prihvatajući logiku mreže mi postajemo njen dio.

Na drugoj strani stoji put onih koji su prilagođavanje zamijenili pobunom. Ona ima brojne oblike, ali im je suština ista – ne pristajanje na logiku mreže. Taj otpor je svojevrsni grč na tijelu savremenog svijeta koji, kroz zatvaranje prema globalnim tokovima, pokušava da nađe odgovor na identitetska pitanja.

Dramatičnost i neizvjesnost ovog izbora pokazuju brojni događaji iz naše savremenosti. Prestrukturiranje svijeta nije vezano samo za jednu oblast. Počelo je u ekonomiji, ali je obuhvatilo brojne oblasti. I savremena politika, kultura, nauka, sport i moda odvijaju se u jednom interregnumu, u kom su stari oblici izgubili smisao, a novi još nisu stvoreni. Naravno, to među-vrijeme može da odnese više generacija.

Iz navedenih razloga, nije pretjerano reći da identitet u savremenom svijetu postaje fluidan. Traganje za nečim stalnim, što bi nam dalo oslonac, sigurnost i smisao, postaje i samo nestalno. Kao da svijet koji se rastače, raslojava i prestrukturira rađa i privremene identitete, kao nestalna pribježišta u koja se sklanjamo od nevremena u svom vremenu. Na taj način problem identiteta, u odnosu na ono kako je doživljavan u ranijim periodima, dobija drugačije značenje. Njegovi oblici nemaju više trajnost koju su nekada imali, što otvara brojna društvena pitanja i lične probleme.

Ne treba smetnuti sa uma da se sve to odvija u svijetu u kome dominantno postaje vidljivo, materijalno i mjerljivo. Svijet duhovnosti se povlači pred agresivnom materijalnošću. Mjerljivo i primjenljivo su potisnuli ne-vidljivo i ne-mjerljivo. Zadovoljstvo je postalo bitnije od sreće, higijena tijela važnija od brige za dušu, a rast značajniji od razvoja. U takvom vremenu, ni u pojedinačnim životima ni u kolektivnim sudbinama nije lako ostvariti ravnotežu između sebe i svijeta. Zato se identitetsko pitanje savremenog čovjeka postavlja sa takvom dramatičnošću, zato se o njemu toliko govori, iz tih razloga ono postaje jedan od najvećih problema današnjice.

II

Sušтина pitanja o identitetu može se izraziti na tri načina. Prvi oblik ovog pitanja glasi: ko sam Ja? Drugi oblik istog pitanja je: ko smo Mi? I najzad, isto pitanje može da ima oblik: ko smo Svi? Pitanja nisu retorička. Zavisno od toga koji oblik ovog pitanja izaberemo, izabrali smo i „sprat” na kome tragamo za odgovorom. Tačnije rečeno, kao što smo u prethodnom dijelu ukazali na fluidnost identiteta, sada naglašavamo višespratnost identiteta.

Navedena činjenica govori da u svakom od nas postoji više svijetova. Oni nisu podjednako razvijeni, ne oblikuju nas u istoj mjeri i, često, nisu u ravnoteži jedan sa drugim. Njihov sklad ili neravnoteža najbolji su pokazatelji naše ličnosti i ličnog života.

Prvi oblik pitanja – ko sam Ja, otvara put traganja za pojedinačnim, ličnim identitetom. To pitanje je izraz potrebe da razlikujemo sebe od drugih, da u

nekim ličnim karakteristikama i osobenostima tražimo svoj identitet. Njega, poput otiska prsta, čini naše ime, izgled, osobine, otisak duše.

Traganje za ovom vrstom identiteta naglašeno je u modernim društvima, zato što je jedna od karakteristika tih društava i rađanje individue. Ona se rađa ekonomski, politički, pravno, psihološki. To rađanje individue je dug, složen i dramatičan proces. I što je veoma važno, on je počeo na različitim tačkama u vremenu za pojedina društva i njihove države. Ta činjenica je uzrokovala i različite oblike i puteve procesa modernizacije u pojedinim društvima.

Društva koja kasno izlaze iz perioda tradicionalnosti, kojima pripada i naše društvo, nisu mnogo odmakla na putu traganja za ovim oblikom identiteta. Tu je jedinka, još uvijek, zarobljena kolektivom, njegovim vrijednostima, normama i strukturama.

Drugi oblik pomenutog pitanja – ko smo Mi, nudi brojne odgovore. Svaki od njih je jedan od oblika kolektivnog identiteta. To mogu biti: etnos, religija, rasa, socijalni sloj, porodica, pleme, država, civilizacija. Gledajući savremeni svijet u cjelini, izgleda da su kolektivni identiteti dominantni.

U društvenom životu, pogotovo u onim sredinama u kojima je rađanje individue na svom početku, neki od kolektivnih identiteta je vrsta nadoknade za neostvoreni i nerazvijeni lični identitet. U takvim zajednicama Ja je sakriveno iza Mi, ime iza prezimena, pojedinac iza kolektiva. Na tu činjenicu ukazivali su brojni sociolozi i antropolozi. Nju potvrđuje cjelokupna istorija.

Treći oblik identitetskog pitanja glasi – ko smo Svi, i otvara put traganja za oblikom identiteta koji nadilazi lična svojstva i kolektivne osobenosti. To je traganje za identitetom cjelokupnog ljudskog roda. Pokušaj da se nađe u nama ono što je suštinski zajedničko za sve ljude. Do ovog „sprata” izdigli su se, i izdižu najizrasliji pojedinci u svakom vremenu. To su oni za koje krv i tlo, etnos i religija, država i civilizacija nisu nebitni, ali predstavljaju onaj niži i manje bitan sloj u čovjeku. Oni traže ono što svako od nas posjeduje, poput razuma, morala, dostojanstva i težnje ka slobodi. Na ovom putu se traga za kosmopolitskim identitetom. Naravno, u svim vremenima ovakvi tragaoci bili su veliki usamljenici.

Prethodnim smo htjeli naglasiti dvije činjenice. Prvo, da u svakom od nas postoje različiti slojevi koji tragaju za identitetom. Lično, kolektivno i opšte-ljudsko su prirodna svojstva našeg bića. Kome ćemo se od tih svjetova prikloniti kao dominantnom zavisi od nas, vremena i uslova u kojima trošimo vrijeme svoga života. Ali, bitno je istaći da jedan od tih puteva u životu svakog čovjeka postaje dominantan. Istorijsko, sociološko i antropološko iskustvo pokazuju da su različiti oblici kolektivnog identiteta do sada bili dominantni. Kao da je lično i opšteljudsko, kroz istoriju, bilo podvrgnuto tiraniji kolektivnog.

Drugo, zavisno od pitanja koje sebi postavimo, otvara se put na kome odgovor tražimo. Kao što pitanje nije retoričko, tako i odgovor i put postaju suštinski za život. Oni određuju ne samo naše pojedinačne puteve već oblikuju mentalitet, društvene strukture, oblike pravnog organizovanja, čitave političke kulture. Izbor jednog od ovih pitanja vodi nas ka ličnoj i kolektivnoj otvorenosti ili zatvorenosti. U osnovi tog traganja za identitetom stoje različite životne strategije koje mogu ličiti na pruženu ruku prijatelju ili na prijeteću pešnicu okrenutu ka neprijatelju.

III

Identitetska pitanja, i po obliku i po suštini, razlikuju se i po tome u kakvim se društvima ona otvaraju. Ova pitanja u poluperifernim i perifernim društvima savremenog svijeta nose veću dramatičnost zbog posljedica koje izazivaju. Balkanska društva pripadaju tom tipu društava. Crnogorsko društvo i njegova država nisu izuzetak među njima.

Ova društva su kasno ušla u proces modernizacije. Da nevolja bude veća, taj proces je često prekidano ratovima, zaustavljan međusobnim sukobima, trovan mržnjom. Ta društva su postojala i opstajala na velikom razmeđu civilizacija, što je, dodatno, njihov život činila težim, surovijim i dramatičnijim. Bila su i ostala ta društva izmučena prirodom i istorijom. Na takvim mjestima svako pitanje biva teže i složenije. Jedno od takvih pitanja je i identitetsko.

Analizirajući crnogorsko društvo treba istaći nekoliko činjenica. Među njima nam se neke čine posebno značajnim. Prvo, ovo društvo je postojalo i opstajalo na mjestu susreta moćnih civilizacija. Oblik tog susreta najčešće je bio sukob. Iz dalekih centara kretali su talasi čiji je dodir na našem tlu uticao na naš mentalitet. Na takvim mjestima izuzetno je teško oblikovati svoje središte.

Druga činjenica od posebnog značaja jeste da su sukobi unutar društva i sa okolnim društvima bili dominantan činilac političkog života. Taj život na granici ispunjen strahom i nemirom, nesigurnošću i neizvjesnošću, mržnjom i osvetom rađao je sličan mentalitet. Vrijednosti, norme i obrasce ponašanja više je oblikovao rat nego mir, jače sukob nego saradnja, trajnije mržnja nego prijateljstvo.

Treće, proces modernizacije u Crnoj Gori počinje sa velikim zakašnjenjem. Putevi i zakoni, fabrike i bolnice, gradovi i škole ne pripadaju tvorevini i procesima dugog trajanja u našoj istorijskoj priči. Tu činjenicu je veoma važno istaći, jer ona ukazuje na nesklad našeg vremena sa vremenom centralnih društava i njihovih država. Pripadamo istom dobu, ali u njemu ne di-

jelimo isto vrijeme sa njima. Iz tog nesporazuma proizilazilo je veliko nerazumijevanje političkih elita u Crnoj Gori sa svojim dobom i u prošlosti. To nerazumijevanje imalo je dramatične i dalekosežne posljedice.

Četvrto, izgradnja institucija i svijest o njima je nerazvijena u crnogorskom društvu. Svijest o tome da su one krovovi pod kojima se stvaraju norme, oblikuju vrijednosti i nastaju obrasci ponašanja veoma sporo nastaje. One se ne doživljavaju kao oblici racionalizovanja društvene energije, već češće, kao prepreke za ostvarivanje ličnih interesa.

I najzad, crnogorsko društvo, kroz vrijeme, ne karakteriše potreba za planiranjem elita. Ta svijest da znanje predstavlja jedan od najznačajnijih činilaca razvoja i da je ulaganje u elite najznačajniji pokazatelj razvoja, nije bila dominantna strategija politike. Kasno i nedovoljno se shvatalo da je u siromašnim i zaostalim društvima ulaganje u obrazovanje i kulturu najznačajnija investicija.

Navedeni društveni činoci uticali su na stvaranje mentaliteta crnogorskog društva. Taj mentalitet, metaforično, prikazuje slika tvrđave. Nju stvara osjećaj ugroženosti, a u njoj vlada doživljaj opasnog stanja. Spoljašnji svijet se doživljava kao oblast iz koga dolazi opasnost. U toj tvrđavi, koja je izraz zatvorenosti, više se razmišlja o otimanju tuđeg nego o sticanju svog. Legitimitet takvom ponašanju daje i identitet koji je, u osnovi, etnocentričan i koji drugo i drugačije smatra neprijateljskim.

Otvaranje te tvrđave, bez obzira kako se ona zvala (porodica, bratstvo, pleme), značilo je susret sa novim i drugačijim svijetom. Svaki od tih dodira predstavljao je iskušenje za postojeći mentalitet i identitet koji se iz njega rađao. Proces izgradnje međunarodno priznate države, krajem XIX vijeka, bio je najveće iskušenje u tom procesu. Tada su se u okviru nove političke zajednice našle oblasti, društvene grupe i mentaliteti koji su do tada pripadali zasebnim svjetovima. Čini nam se da ta činjenica uloge države i zasnivanja svijesti o njoj, iako, na žalost, kratkog trajanja, nije dovoljno istražena, prije svega sa stanovišta sociologije, istorije prava, političke kulture i istorije mentaliteta.

Obnovom države, na početku XXI vijeka, pitanje identiteta u Crnoj Gori ponovno dobija na značaju. Ovo osjetljivo pitanje u jednoj višestruko slojevitoj državi kao što je Crna Gora zahtijeva povišen stepen racionalnosti u objašnjenju i razumijevanju, i tolerantnosti u susretu sa drugačijim. U tom smislu, u razmatranju pitanja o savremenom crnogorskom identitetu, po našem mišljenju, tri činjenice imaju posebno značenje. One ukazuju na potrebu stvaranja nove paradigme identiteta Crne Gore.

Kao prvo, smatramo da je u analizi ovog pitanja izuzetno važno da se težište pomjeri sa nacije na državu, sa nacionalnog na državno. Važno je istaći

da pomjeranje težišta ne znači negiranje polazišta. Uzeti državu kao središte oko kojeg će se oblikovati identitet ne znači negiranje značaja nacije i potiskivanje nacionalnih identiteta u Crnoj Gori.

Nacionalni identiteti u Crnoj Gori imaju različita ishodišta i puteve. Oni su veoma važni za razumijevanje i minolog i sadašnjeg. Zato zalaganje za oblikovanjem državnog identiteta, kao središnjeg, u Crnoj Gori, ne treba shvatiti kao nastojanje da se umanju značaj i vrijednost nacionalne pripadnosti bilo kog pojedinca. To nije pitanje, ili nacionalno ili državno. Suština rečenog je nastojanje da se građanskom da prioritet u odnosu na etničko, da građanin bude središte političkog, ekonomskog, pravnog i kulturnog života Crne Gore. Time se princip građanstva, kao jedan od najznačajnijih tekovina modernog društva ističe kao dominantan princip društvenog života u Crnoj Gori.

Druga činjenica odnosi se na potrebu da u analizi oblikovanja savremenog identiteta u Crnoj Gori pomjeramo akcenat sa kulture na politiku. Kao što princip građanstva ne znači negiranje nacionalnog principa, tako i ovo pomjeranje ne znači nipodaštavanje značaja kulture. On je samo izraz težnje da u oblikovanju savremenog identiteta Crne Gore treba polaziti od onoga što je zajedničko svim građanima.

Identiteti koje oblikuju različite kulture za svoje pripadnike su veoma bitni i, sa stanovišta države, značajni. Uostalom, oni su utemeljeni u tradiciji i zasnovani na pozitivnom pravu. Zato je ukazivanje na primat političkog, u odnosu na kulturno u oblikovanju savremenog identiteta Crne Gore u skladu sa činjenicom koju smo ranije istakli, a koja se odnosi na pomjeranje težišta sa principa etnosa na princip građanstva. U tom smislu, ovo što sada iznosimo ukazuje na povezanost sfere političkog i građanskog u okviru savremene crnogorske države. Ovakav pristup naglašava ono što je za stanovnike Crne Gore, bez obzira na lične i kolektivne identitete koje imaju, zajedničko i što ih povezuje.

Ovakav pristup podrazumijeva jasno razgraničenje sfera javnosti i privatnosti. Njihovo razgraničenje ne znači međusobno negiranje ili poništavanje. Uostalom, razgraničenje ovih oblasti, i u ličnim životima i u društvenim djelatnostima, je jedna od velikih tekovina modernih društava.

Sa ovim je povezana i treća činjenica koja nam se čini veoma važna. U stvari, ona ne stoji na kraju, već na početku razmišljanja o stvaranju nove paradigme identiteta savremene Crne Gore. Ona se odnosi na pomjeranje polazišta u stvaranju identiteta sa iracionalnog na racionalno. To znači da u ovoj priči umjesto osjećanja, principa krvi i tla, mita i legende, treba isticati misao, znanje i interes. Naglašavanje racionalnosti ne znači da će velika, moćna i duboka sfera iracionalnog nestati. Istorijsko iskustvo pokazuje da onda ka-

da ljudi imaju zajedničke interese ne zaboravljaju svoje stvarno ili zamišljeno porijeklo i dubinske slojeve kolektivno nesvjesnog. Ali, to isto historijsko iskustvo pokazuje da su vremena naglašene iracionalnosti sukobe činili većim, a mržnju dubljom.

Na žalost, balkanska društva su, upravo zato što kasno ulaze u proces modernizacije, još uvijek snažno opterećena kolektivnim osjećanjima. U njima se individua veoma sporo javlja i teško uobličava. Etnos je jači od građanina, sfera kulture u kojoj se to kolektivno oblikuje snažno pritiska politiku, a iracionalno dominira nad racionalnim. Upravo zato je, i u zasnivanju i učvršćivanju savremenog identiteta Crne Gore, veoma bitno ukazivati na potrebu planiranja novih elita. Mala i nerazvijena društva sa poluperiferije ili periferije svijeta imaju samo jednu mogućnost da jaz, u odnosu na moćne i razvijene, smanje. To je ulaganje u obrazovanje i znanje kroz stvaranje novih elita.

Sve rečeno o potrebi stvaranja nove paradigme identiteta Crne Gore treba razumijeti kao proces. Država, građanin, političko, racionalnost, institucije, elite, jesu tekovine modernih društava. Zato nam se čini da one trebaju i da budu polazišta, okviri i sredstva za stvaranje jedne nove, moderne paradigme vezane za identitet Crne Gore.

Ukoliko se one ne zasnuju i ne postanu dominantne, prostor će ispuniti brojni kolektivni identiteti vezani za etnos i mit, za krv i tlo, za iracionalnost i etnocentrizam. Historijsko iskustvo pokazuje da se, u takvim uslovima, drugo i drugačije doživljava kao opasno i neprijateljsko.

Zato nam se čini da metaforu „tvrđave” sa početka ovog poglavlja treba zamijeniti metaforom „mosta”. On je tvorevina koja povezuje različite obale, skraćuje puteve i čini ljude bližim jedne drugima. Ako u Crnoj Gori ima dovoljno svijesti o potrebi tog mosta racionalnosti, o njegovoj ulozi i vještine u njegovoj izgradnji, utoliko će biti i svijesti o potrebi da pripadamo modernom svijetu u kome je rast lakši, a razvoj mogućni.

*

Priča o identitetu je nezavršena priča zato što konačnih identiteta nema. Pogotovo ih nema u savremenim društvima u kojima brzina življenja poništava gradnju identiteta. Zato smo u radu pokušali da ukažemo na tri važna aspekta identitetske priče.

Prvo, ukazali smo na dubok i snažan sukob procesa globalizacije sa pokušajem stvaranja identiteta. To je sukob između uspostavljanja sve većeg broja globalnih mreža i pokušaja da se ostvari i sačuva sopstvo, tj. svoj identitet. Ovaj proces je utoliko dramatičniji ukoliko pojedinac pripada malom društvu

i ukoliko je mjesto tog društva na periferiji svijeta. U takvim uslovima sve veće brzine i sve većeg značaja mjerljivosti stvarnost postaje sve fluidnija, tako da i identitet, na neki način postaje fluidan, privremen, nepostojan.

Drugo, polazeći od različitih slojeva svakog od nas pojedinačno, nastojali smo da istaknemo višespratnost identiteta. Lični, kolektivni i opšteljudski sloj u nama može biti osnova za različite identitete kojima težimo i koje pokušavamo da stvorimo. Većina, u nemogućnosti da ostvari svoju ličnost, ili da se izdigne do opšteljudskosti, pribjegava brojnim kolektivnim identitetima. Njihov sukob čini savremeni svijet dramatičnim, neizvjesnim i rizičnim.

I na kraju, pokušali smo da ukažemo na potrebu stvaranja nove paradigme savremenog identiteta Crne Gore. Njena osnovna zamisao je da se kroz identitetsko pitanje približimo modernim društvima i uđemo u taj svijet. Otud pomjeranje težišta sa etnosa na državu, sa kulturnog na političko, sa iracionalnog na racionalno. Jednostavnije rečeno, sa mita na znanje. Naravno, sve to treba shvatiti kao veoma dug proces čiji metaforični izraz izgleda kao pretvaranje tradicionalne tvrđave u moderni most.

Traganje za identitetom je traganje bez kraja. Ali, na putu tog traganja veoma je važno kakva pitanja sebi i drugima postavljamo. Uostalom, postaviti pitanje je možda najviše što čovjek može da uradi u jednom malom odlomku vremena koji mu je dat za život. Ali, kada je pitanje postavljeno iskreno, dobronamjerno i umno onda ono otvara put na kom se, možda, može naći smislen i ljudski odgovor.

Dragan VUKČEVIĆ

THREE THOUGHTS ON IDENTITY

Summary

The identity is one of the forms in which the idea of balance has been manifested, as is the case with justice, beauty and truth. It is the quest for harmony with oneself, others and the world. From this derive its different stratum, dimensions. Thus, there are: personal, collective, and human identity in general. The world we live in becomes more and more insecure, life in it more vulnerable, and the future uncertain. Out of the shadow of such a state, and in the quest for a refuge and shelter, the story about the identity gets more and more important.

The modern time, is characterized, beside other things, by ever more growing dynamism and speed. That makes the life and relationships created within to be more fluid. More precisely, in the contemporary world the forms have been dissolving and disintegrating, losing their inner balance. In such conditions the pursuit of identity, as something that brings about security, order and stability, gets more and more dramatic. That uncertainty and dra-

ma make that the problem of identity becomes one of the most actual issues in the world of globalization.

These processes in the societies that have stepped into the modernization rather late, as is the case with the Montenegrin society, that strive to replace the statics of traditional with the dynamics of the modern and turn the collective spirit into an individual attribute, get even harder and more uncertain. This applies especially to Montenegrin society, which is placed, and not only within space, on the crossroads of great civilization circles and their mentalities. That's why the question of identity is so alive for us.